

# Nota Open erfgoed

---

## 1. Opzet

Het Onroerenderfgoeddecreet voorziet via het statuut van Open Erfgoed in de erkenning van onroerend erfgoed dat op een systematische en exemplarische manier opengesteld is voor het grote publiek. Twee jaar na de start van het decreet is duidelijk dat het instrument niet de beoogde resultaten haalt en dat de toepassing problematisch is.

Op basis van haar ervaring en haar participatie aan de Werkgroep Open Erfgoed en de Inspiratienota Open Erfgoed, formuleert Herita concrete voorstellen voor een andere aanpak, met operationele en strategische bijsturing op korte en lange termijn.

## 2. Probleemstelling

### 2.1. Algemeen

Open Erfgoed is de opvolger van de erkenning als **open-monumentenvereniging** uit de vorige regelgeving <sup>1</sup>. Dat statuut gaf eveneens recht op een dubbele restauratiepremie van 80% maar was enkel beschikbaar voor vzw's en stichtingen van openbaar nut en was alleen van toepassing op beschermde monumenten. De erkenning vereiste een beleidsplan dat - beperkter dan een beheersplan - inzicht gaf in bestemming, waarde van het interieur, bovenlokaal karakter, wijze van openstelling en bekendmaking en dat alles met een horizon van 10 jaar.

De erkenning als Open Erfgoed is opengetrokken naar alle natuurlijke en rechtspersonen en naar archeologische sites en cultuurhistorische landschappen. Dat is zonder meer positief. Anderzijds zijn de **drempels enorm verhoogd**. De erkenning is gekoppeld aan de goedkeuring van een uitgebreid beheersplan voor de site, wat een eigen uitgebreid traject vergt. Daarnaast voorziet het Onroerenderfgoedbesluit in acht voorwaarden die eveneens hun eigen traject met visievorming vragen. In principe moet deze werkwijze het dossier, het erfgoed en de betrokken erfgoedgemeenschap ten goede komen. In de praktijk en conform het opzet van de overheid is de erkenning eerder een uitzonderlijke gunst.

Er worden **weinig dossiers** voor erkenning ingediend. Bovendien is in realiteit de dubbele erfgoedpremie de belangrijkste motivator. Beheerders die automatisch een verhoogde premie krijgen zoals openbare besturen, zien geen motivatie om te gaan voor de extra erkenning. Van het beoogde 'exclusieve kwaliteitslabel' dat openstelling van erfgoed in de kijker wil plaatsen, is in de praktijk niets te merken. **Daardoor mist het instrument z'n doel.**

### 2.2. Toepassing instrument Open Erfgoed

De erkenning als Open Erfgoed biedt toegang tot een dubbele erfgoedpremie. Door de koppeling van erkenning en financiering worden de voorwaarden vanuit de Vlaamse overheid streng bewaakt. De beschikbare financiële middelen voor onroerend erfgoed zijn immers beperkt en de bestaande wachtlijst voor het bekomen van premies is lang. In de praktijk **overschaduwde de financieringsproblematiek het beoogde maatschappelijke effect van Open Erfgoed**. De overheid legt de drempel bewust hoog om het aantal erkenningen te beperken en private beheerders zoals vzw's zien in de erkenning nog de enige mogelijkheid om een grote premie te bekomen. Daarnaast ademen de regelgeving en de Inspiratienota Open Erfgoed heel sterk de logica van een

---

<sup>1</sup> BVR 14 december 2001 houdende vaststelling van het premiestelsel voor restauratiewerkzaamheden aan beschermde monumenten, art. 18-19.

technisch restauratiedossier uit, terwijl openstelling van erfgoed net vraagt om in te zetten op de maatschappelijke dimensie.

Naast de vele andere vereisten voor de goedkeuring van een beheersplan, somt het Onroerenderfgoedbesluit acht voorwaarden op om erkend te worden als Open Erfgoed. De voorwaarden op zich zijn beperkt in aantal en werden vrij generiek verwoord. Begrippen als 'exemplarisch', 'sprekend', 'innovatief' of 'openstelling' zijn niet verder gedefinieerd. Dat geeft veelvuldig aanleiding tot een **verschil in visie en interpretatie** tussen de betrokken partijen. De aanvrager interpreteert vrijelijk en volgens eigen inzichten, terwijl de overheid de voorwaarden strikt interpreteert en de lat bijzonder hoog legt.

Om hieraan te verhelpen publiceerde het agentschap Onroerend Erfgoed in juli 2016 een **Inspiratienota Open Erfgoed** die kandidaat-dossierindieners op weg moet helpen. Binnen de Werkgroep Open Erfgoed hebben het agentschap en Herita op basis van de eerste ervaringen de nota bijgestuurd na een jaar <sup>2</sup>. Dat belet niet dat er nog discussiepunten blijven zoals het moment waarop de openstelling moet starten of de ruimtelijke afbakening van Open Erfgoed.

Het opzet om Open Erfgoed te laten uitgroeien tot een **kwaliteitslabel** lukt momenteel niet. Er zijn te weinig erkenningen, waardoor het label niet bekend is binnen de sector noch bij het grote publiek. Verhoogde promotie vanuit zowel het agentschap als Herita kunnen dit verbeteren maar zolang er onvoldoende volume aan erkende sites is, blijft het moeilijk om het publiek hiervoor te sensibiliseren.

Ook de **opvolging na erkenning** als Open Erfgoed kan beter. Herita moet na definitieve goedkeuring van het beheersplan op de hoogte gebracht worden, zodat het vervolgens de site kan opnemen in het Netwerk Open Monumenten. Verder kan Herita de erkende sites beter promoten via haar digitale communicatiekanalen en dienen de sites zich als 'best practice' aan voor kennisdeling op vlak van publiekswerking en ontsluiting. Van de erkende sites participeert Bokrijk formeel aan het Netwerk en is er overleg ingepland met het MAS (Havenkranen Antwerpen). De twee volgende sites die erkend zullen worden, Kasteel van Loppem en molen Te Rullegem in Herzele, zijn reeds opgenomen in het Netwerk van Herita.

### 2.3. Interpretatie openstelling

Openstelling van erfgoed kan op verschillende manieren en vanuit diverse invalshoeken. Het openstellingscriterium wordt nu bijzonder eng geïnterpreteerd. Herita bepleit dat museale openstelling niet de norm mag zijn en dat **ook niet-museale openstelling** binnen de context van zelfs een commerciële exploitatie kan beantwoorden aan de erkenningsvoorwaarden. Het al dan niet commerciële karakter van een site is immers op zich niet determinerend voor de kwaliteit van openstelling en publiekswerking.

Daarnaast moet de kijk op openstelling en ontwikkeling van onroerend erfgoed mee evolueren met de maatschappelijke evoluties. Naar de toekomst toe worden **functievermengingen**, polyvalent gebruik en **multifunctionele (her)bestemming** eerder de norm dan de uitzondering. Grotere monumenten en erfgoedcomplexen worden opgedeeld in diverse entiteiten, met elk een eigen dynamiek en werking. De maatschappelijke, economische en erfgoedwaarden zijn daarbij op een optimale manier op elkaar afgestemd, zodat ontwikkeling van een erfgoedsite de beste garantie is voor behoud.

---

<sup>2</sup> Werkgroep Open Erfgoed van 4 juli 2017.

### 3. Voorstellen

#### 3.1. Aligneren van instrumenten Vlaamse overheid

De Vlaamse overheid beschikt zelf over een aantal instrumenten en daarnaast zijn initiatieven van partners, die op dit moment los van elkaar bestaan. Herita stelt voor om ze op elkaar af te stemmen, slim in te zetten en als één totaalpakket aan te bieden, waardoor een coherent geheel ontstaat.

Het federale Wetboek van de Inkomstenbelastingen voorziet nu in de mogelijkheid om **belastingvermindering** te bekomen voor restauratie- en onderhoudswerken aan monumenten of gebouwen in beschermde landschappen, stads- en dorpsgezichten. Publieke toegankelijkheid is een basisvoorwaarde en in geval van interieurs moet het agentschap Onroerend Erfgoed hiervoor een attest afleveren. In het andere geval is 'zichtbaarheid vanop de openbare weg' al voldoende maar de meerwaarde hiervan kan ernstig in vraag gesteld worden.

Het **Onroerenderfgoeddecreet en -besluit** voorzien in instrumenten om openstelling en publiekswerking te promoten:

- **Projectsubsidies voor educatie en publiekswerking.** Op dit moment zijn de projectsubsidies dode letter wegens het ontbreken van kredieten. Ervaring uit het verleden met de oproepen 10 x € 10.000 voor professionele organisaties en 20 x € 2.500 voor vrijwilligersorganisaties leert dat met een beperkt budget sterke projecten te realiseren zijn.
- Erkenning als **Open Erfgoed** met dubbele erfgoedpremie. Zie verder.
- Erkend Open Erfgoed kan een **bijkomende erfgoedpremie van 20%** bekomen voor investeringen gericht op inhoudelijke en fysieke ontsluiting van het erfgoed. De focus ligt op investeringen in infrastructuur en er zijn geen kwaliteitsvoorwaarden gekoppeld aan efficiënte ontsluiting noch effectieve publiekswerking.
- Toekenning van het **label Opengesteld Varend Erfgoed** voor varend erfgoed dat op regelmatige basis opengesteld is voor het grote publiek en dat recht geeft op een dubbele onderhouds- en beheerspremie van 80% en een bijkomende beheerspremie van 20% voor openstellingsmaatregelen.
- De **Onroerenderfgoedprijs** wordt tweejaarlijks uitgereikt voor publiekstoegankelijke projecten. De lat ligt hier aanzienlijk lager dan bij Open erfgoed: *"Daarmee bedoelen we dat je het erfgoed regelmatig kan betreden, fysiek en/of virtueel. Ook erfgoed waar dat maar gedeeltelijk mogelijk is, komt in aanmerking."* (website 2016). Sterk is wel dat de jury aandacht heeft voor de voorbeeldfunctie, het vernieuwende karakter, de maatschappelijke relevantie en betrokkenheid en engagement.

Daarnaast ondersteunt de Vlaamse overheid partnerorganisatie **Herita**. Herita coördineert initiatieven zoals **Open Monumentendag** (OMD) en het **Netwerk Open Monumenten** (NOM). Vanuit haar hernieuwde strategie wil Herita volop werk maken van (bijkomende) ondersteuning van en netwerking binnen de sector. Concreet wordt gedacht aan een **stelsel van basiscriteria voor publiekswerking op sites** die participeren binnen het Netwerk Open Monumenten en aan een nog te ontwikkelen Open Monumentenkaart. De basiscriteria zijn eventueel door te ontwikkelen tot een kwaliteitslabel.

Verder is wisselwerking mogelijk met regelgeving en initiatieven voor **roerend en immaterieel erfgoed** via het Departement Cultuur en het steunpunt FARO (vb. erkenning door het toekennen van een kwaliteitslabel aan collectiebeherende erfgoedorganisaties en participatietrajecten) en voor **toerisme** via Toerisme Vlaanderen (vb. hefboomprojecten).

De huidige situatie is versnipperd en laat geen holistische aanpak toe. Het komt er dan ook op neer dat de Vlaamse overheid en partnerorganisaties zoals Herita moeten gaan voor een maximale afstemming van allerlei losstaande instrumenten, waar gelijkgeschakelde basisvoorwaarden gelden op basis van uniforme waarden en normen.

### 3.2. Erkenning op twee niveaus

Om een oplossing te bieden voor de huidige problematiek en de toekomstige uitdagingen, stelt Herita voor om een erkenning op twee niveaus in te stellen. Elk niveau kent eigen criteria, ambities, toepassingsmogelijkheden en financiële, fiscale of andere voordelen. Een basiserkenning kan de gemeenschappelijke onderlegger zijn voor verschillende instrumenten, wat de situatie vereenvoudigt voor alle betrokkenen. Beheerders die willen gaan voor een exemplarische aanpak moeten navenant ondersteund worden. Ter inspiratie is daarbij ook gekeken naar de mogelijkheden die bestaan in beide andere gewesten en in Frankrijk.

#### **Basiserkenning - label 'Open Erfgoed'**

- > **instapformule**, die werkt met basiscriteria:
  - minimum aantal uren openstelling
  - aantrekkelijke, hedendaagse openstelling met publiekswerking
  - vereiste: publiekswerking gebaseerd op een '*statement of significance*'<sup>3</sup>
  - toepassing basisprincipes erfgoedinterpretatie
- > geeft recht op **verhoging van de erfgoedpremie** met 9%<sup>4</sup>;
- > is (op termijn) basis of criterium voor toepassing van:
  - belastingvermindering (geplafonneerd) voor kosten aan beschermd erfgoed
  - Onroerenderfgoedprijs editie toegankelijke projecten
  - participatie Netwerk Open Monumenten van Herita
  - categorie binnen Open Monumentendag
  - vermindering successie- en schenkingsrechten
  - vrijstelling onroerende voorheffing voor beschermd erfgoed
  - toeristische labeling

#### **Toplabel - Exemplarische openstelling**

- > geïntegreerd in en gekoppeld aan beheersplan;
- > is **exemplarisch op alle vlak**:
  - participatietraject voorafgaand aan toekenning toplabel
  - actieve participatie van bezoekers
  - diversificatie en rotatie van doelgroepen
  - ingeschakeld in netwerken
- > geeft recht op **dubbele erfgoedpremie**;
- > is (op termijn) basis voor toepassing van:
  - vrijstelling successie- en schenkingsrechten
  - ongelimiteerde belastingvermindering voor kosten verbonden aan restauratie en onderhoud van beschermd erfgoed

### 3.3. Openstelling ruimer geïnterpreteerd

De erfgoedsector kent sinds meer dan 15 jaar een opmerkelijke **paradigmashift** onder invloed van nieuwe visies op omgaan met erfgoed. De traditionele West-Europese kijk, die sterkt focust op materiële instandhouding, bescherming van het object en authenticiteit, verschuift onder invloed van ideeën zoals het belang van procesaanpak, context in tijd en ruimte, betrokkenheid, participatie en

---

<sup>3</sup> Een '*statement of significance*' is een beknopte tekst die helder omschrijft wat de waarde is van het erfgoed en waarom het voor wie een betekenis heeft.

<sup>4</sup> Bij toepassing van een premiepercentage van 40% blijft de totale premie onder de drempel van 50%, waardoor het project in de meeste gevallen niet onder de wetgeving op overheidsopdrachten valt.

maatschappelijke integratie van erfgoed. De Europese kaderconventie voor erfgoed (Faro-conventie) is daar een product van en stelt een wisselwerking voorop tussen erfgoedwaarden, socio-culturele waarden en economische waarden. Nadat de huidige focus op duurzaamheid worden multifunctionaliteit en inbreiding een nieuwe uitdaging voor erfgoed.

In het nieuwe Onroerenderfgoeddecreet is die transitie nauwelijks te herkennen. Het decreet bracht vooral de bestaande concepten uit vorige regelgeving op een functionele manier samen. Het concept Open Erfgoed bouwt bijgevolg verder op een **klassieke visie** op openstelling en publiekswerking.

Concreet vraagt Herita om bij de interpretatie, afweging en selectie van Open Erfgoed daarom ook rekening te houden met volgende thema's:

- **dynamiseren** van erfgoed door te evolueren van louter beheer van erfgoed naar ontwikkeling van erfgoed waarin beheer een van de onderdelen is;
- bij de ruimtelijke afbakening van Open Erfgoed rekening houden met **multifunctionele (her)bestemming** die vaak nodig is voor een leefbare beheers- en financieringsstructuur (erkenning van de volledige site en de verhoogde premie beperken tot specifieke delen);
- transitie van erfgoedbeheer met overheidsmiddelen naar **erfgoedontwikkeling met een financieringsmix**: premies, subsidies, corporate financiering, crowdfunding, exploitatie-inkomsten enz.;
- zorgen dat de verplichte periode van 10 jaar openstelling en 20 jaar beheersplanning ook gebruikt wordt om actief in te zetten op **crowdsourcing en crowdfunding**, opdat de site na 20 jaar een solide en duurzame financieringsbasis heeft;
- de mix van **private uitbating** met openstelling voor het grote publiek;
- faciliteren van **sociale economie** om specifieke doelgroepen kansen te bieden en erfgoed te verbinden met sociale doelstellingen;
- Open Erfgoed kaderen binnen een **ontwikkelingsdynamiek** op vlak van cultuur, sociale cohesie, toerisme, educatie en leefomgeving;
- ruimte laten voor **verwondering en ontdekking** bij niet-museale bestemmingen zoals een bezoek aan een concert, tentoonstelling of horeca in een erfgoedlocatie;
- actief werken met **participatie, dialoog en interactie** tussen erfgoed, openstelling en bezoekers, waardoor bezoekers bewuster nadenken over de betekenis en plaats van erfgoed in de samenleving;
- Open Erfgoed doortrekken naar **open mede-eigenaarschap** bij lokale doelgroepen als scholen en buurtbewoners, die zo een erfgoedgemeenschap vormen en samen zorgen voor betekenisgeving en valorisatie;